

S z i l g y i Bea elnök: Kérem Balázs Samu elvtársat, szóljon hozzá.

B a l á z s Samu: Kedves Kollégák! Egy január 10-én kapott levélből tudtam meg, hogy itt fel fogok szólalni, mégsem mondhatom, hogy elkészültem erre a felszólalásra, s kérem türelmüket, mert nem vagyok gyakorlott előadó. Azért mondom, hogy mégsem vagyok teljesen elkészülve arra, hogy itt felszólaljak, bár egy hideg téli reggelen értesítettek róla /Derűltség/, mert a levél arra hívott fel, számoljak be a Nemzeti Színház munkanódszeréről, ~~próbarendszeréről~~ próbarendszeréről s mint a hármasszereposztás egy résztvevője adjam át tapasztalataimat a többi színházaknak. Ennek a kérésnek nem tehetek eleget, hiszen mindent elkövettem - teljes eredménnyel - hogy ne lássam a többi szereposztások munkáját. Így kellett eljárnom, ha nem akartam a másik szereposztás munkájának hatása alá kerülni. Így tehát erről nem tudok beszélni, ehelyett - ha megengedik, olyan kérdésekről beszélek, amelyek Hamlet-előadásunkkal kapcsolatban a legnépszerűbbek, a legtöbb vitára adtak alkalmat. Az egyik az előadás hosszu volta, a másik a három szereposztás - két rendező.

Az előadás hosszúsága mind a belső, mind a külső közvélemény előtt sokszor volt kifogás tárgya. Ma is az. E tekintetben az első pillanattól kezdve harcoltam színházam vezetésével és

most mégsem tudok róla beszélni, mert közben megváltozott a véleményem. Most az az álláspontom, hogy igenis a teljes Hamletet kell eljátszani, tekintet nélkül arra, hogy meddig tart. Azért változott meg a véleményem, mert végiggondoltam Tolsztoj ismert nézetét a Shakespeare-kérdésről. Azt mondotta, hogy az emberi ostobaság tipikus példája az ő korabeli Shakespeare-kultusz. Nyilván azokra az előadásokra gondolt, amelyeket akkor szerte a világon játszottak, két-kétésfél-három óra alatt. Tolsztojnak igaza volt, hiszen mit huztak ki az igazgatók? Nyilván nem a cselekményt, hanem a költészetet; nem a cselekményt, amely Shakespeare számára annyira nem volt fontos, hanem a költészetet, amely Shakespeare számára és a mi számunkra is a legfontosabb.

A másik kérdésben, amely főképp belső közvéleményünk előtt még ma is nagyon vitatott probléma, a három szereposztás - két rendező kérdésében még most sem tudok a legtávolabbról sem egyetérteni színházam igazgatásával.

Gyárfás elvtárs ama magas igényét, hogy beszéljük itt meg a Hamlet-előadással és a Hamlettel kapcsolatban mindent, amit meg lehet beszélni, sem én nem tudom teljesíteni, sem itt senki. Ehhez talán hetek kellenének, hiszen a Hamlet-irodalom hatalmas könyvtárat tesz ki a világ minden nyelvén. Én tehát, hogy álláspontomat előadásunkkal kapcsolatban itt felvázolhassam, nem az egész Hamletről beszélek, hanem annak csak egy kicsiny részletével foglalkozom. Kiválasztok egy témakört, amely bennünket a legjobban érdekel, beszéljünk barátainkról, Shakespeare barátairól, a színészekről. Nem a Nemzeti Színház színészeiről, hanem Shakespeare Hamletjének színészeiről. Részletes analízist végzek, de nem célok a kákán csonót keresni, hanem hogy bemutassam, milyen pontos munkát kell végezni minden részlettel kapcsolatban, hogy a szakértő mikroszkópja alatt is kiálljon minden kritikát. Ezen a kis rész-

leten meg fogok jelölni néhány vaskos tévedést.

Harsona szól, - mondja Shakespeare Hamletje, -
mielőtt a színészek jönnek. Nálunk azonban jobbhátul zenekar
szóval meg antrészerűen. Nézetem szerint Shakespeare színészei-
nek nem akar antrét adni, nemcsak azért, mert azt írja, hogy har-
sona szól, hanem - mint később látni fogják - elvi okokból is,
amelyek nekem és nekünk nagyon tetszhetnek. Shakespeare a színé-
szeket nem hozza be antréval, nézzék csak meg, hogy jönnek be.
Azt sem mondják, hogy jónapot, azt sem mondják: Felség, milyen
boldogok vagyunk, hogy itt lehetünk felséged előtt, de még azt
sem mondják, hogy milyen szép ez a kastély, pedig ha látták, ész-
revehették, hogy gyönyörű. Egyszerűen bejönnek. Szinte látom a
szerzót amint ül és ír színészeinek színészeiről és azt mondja
magában: ezekkel ne ripacskodjunk. A több hangszerből álló zene-
kar hátul marad, nem jön be. Azok kicsodák? Udvari zenészek? Nem
hiszem, mert ugyanez a zenekar a színjáték-képben később játszani
fog, egy pantomimet kísér, tehát előkészítve, bepróbálva ját-
szik. Nem lehet tehát udvari zenekar, nem lehet más, mint az ér-
kező társulat zenekara.

Dr. Pap/PS

Tehát a társulatnak csak egy része jött be, a többi kinnt maradt valahol az árkádok alatt a zenekarral, a zenészekkel. Igen ám, de akkor miért hozzák be a batyuikat és ládáikat a színészek öfelsőge lakosztályába? Mert behozzák!

~~ixix~~ Amit mondtam, az az első kérdés; ezt nem tekinteném hibának, inkább naturalizmus lenne akkor, ha nem lenne rossz következménye. Erre is visszatérek.

Bejönnek batyuvál és katonaláda-féle szürke ládákkal. A főpróbán és az első előadáson feltűnt nekem, hogy ezeket a ládákat a színészek, akik hozzák, úgy tartják, hogy a lapjuk a nézőtér felé legyen; akármerre forogtak a színészek, hátra vagy előre, a láda lapját is forgatták, hogy lássa a közönség. Először nem vettem észre, hogy miért; később a játékom szerint néztem, hogy mi van rajta, és láttam, hogy valami rá van festve a ládára. Nézegettem, s mikor a későbbi előadásokon több figyelemmel kísértem, láttam, hogy egy uszódresszes férfi van ráfestve, akinek van valami a hátán. Színes festmény volt, s mikor jobban megnéztem, rájöttem, hogy ami rá van festve, amit tart a vállán ez a strandoló ember, /Derültség/, az egy földgömb, s az egyforma ládákra ugyanez a kép volt ráfestve.

Nem is tudom, hogyan tudtam meg, hogy mi ez. Véletlenül megtudtam, hogy ez Herkules, aki a földgömböt tartja a hátán, - s ez nem más, mint Shakespeare londoni színházának az emblémája. A földgömb ugyanis angolul: Globe, és Shakespeare színháza a The Globe színház volt. Ezekre a ládákra, - most még a színészek első pillanatánál tartunk; remélem, nem veszik rossz néven, hogy kukacoskodom - Gellért Endre festette rá a képeket /Derültség/; jó, jó, nem Gellért Endre festette rá, csak tréfálok. /Derültség./

~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~

Utánanézetem, hogy hogy' történt ez, s azonnal teljes erővel furni kezdtem ezt a kérdést. /Derültség./ Nyomban, amikor észrevettem a képeket, a hármás szereposztás két színészkirálya közül az egyikhez fordultam s megkérdeztem tőle, hogy miért nem Shakespeare maszkjában jelenik meg, hiszen a színészek Shakespeare színházának az emblémáját hordják a skatulyájukon? - Csakugyan, - mondta a színészkirály - és nyomban Majorhoz fordult ezzel a kérdéssel. Beszélt is vele és visszajött azzal, hogy Major azt mondta: ez marhaság, mert ez nem Shakespeare társulata, hanem a konkurrens társulat. /Derültség./

Én a kérdést nem hagytam abba. Major felvilágosította Bessenyeit, az egyik színészkirályt, arról, hogy a képeket a segédrendező és a producer festette rá a ládákra a kellékessel. Én ekkor érintkezésbe léptem a segédrendezővel, és megkérdeztem tőle, hogy mi van a ládákra ráfestve és miért van ráfestve. Ő tudta, hogy a The Globe színház emblémája van ráfestve. - Ki festette? - kérdeztem. - A kellékes, - felelte. - Miért? - kérdeztem újból. Erre a segédrendező azt mondta: - Azért, hogy valami legyen ráfestve a ládákra. /Derültség./

Az előbb tréfáltam, amikor azt mondtam, hogy Gellért festette rá a képeket. Három szereposztás, két rendező van; mindkét rendező, a "rendezés" festtette rá ezekre a ládákra Shakespeare társulatának az emblémáját. Nek kell azonban mondanom, hogy ez már nem számít hibának, sőt erénynek mert - ha jól tudom - hat nap után levakarták a képeket, s maradtak a csupasz, szürke ládák.

Miután a színészek semmiféle udvariasságot nem gyakoroltak öfelségével szemben s öntudatos magatartással nem is udvaroltak a királynak, csak átvonultak a színen, a második színész, aki belépett, egy hosszú fiatalember volt, kezében ezzel a ládával. Ennek a fiatalembernek azt mondja Hamlet: "Nini, az én kisasszony-

szeretóm!" Valamennyien tudjuk, hogy Hamlet a "kisasszony-szerető" kifejezést trefásan mondta, mert amikor diák-korában együtt játszott ezzel a színésszel, akkor ez a leány-szerepeket játszotta, tehát Ophéliát, Juliát, stb. Igen ám, de ez a színész azok között, akik beléptek, a leghosszabbok és a legmarkánsabb arcu volt. Ez a fiú, aki ide belépett, már régen nem játszhatja semmi körülmények között sem Ophéliát, sem Juliát, legfeljebb - III. Richardot. /Derűltség./

Hogyan történhetett ez? Ugy, hogy a szövegben benne van, hogy "asszonyságod közelebb van az éghez, mint mikor utoljára láttam, egy egész cipősarknyival." Tehát mit történt? Statisztákat kellett válogatni, s a producer kiadta a statisztá-válogatónak az utasítást, hogy milyen legyen ez a fiatalember: magas, egy egész cipősarokkal magasabb.

Azt hiszen, ezt úgy tekinthetjük, mint hibát, amely "kis szenny, mely műre munka közt ragad", - hogy Shakespeare-rel szóljak.

Tehát bejönnek a színészek. Hamlet, ahogy a színészek bejöttek, egyszerre normálissá válik. Nemcsak normálissá válik, hanem valóságos zseni. Nem tudok róla, hogy a Shakespeare-irodalom ezt így elválasztotta volna; csak színésznek juthat eszébe, hogy amikor a színészek jelen vannak mindegyik jelenetükben, Hamlet meg sem kísérli, hogy örültnék tetesse magát. Mielőtt bejönnének a színészek, Hamlet úgy viselkedik, mint egy tökéletes örült. Polonius-hog még az az utolsó szava: "... a nap kukacot költ a döglött kutyába. Van leánya?" Ennyire össze-vissza beszél, ugrándozik az agya szerteszét.

• Bejönnek a színészek; egy perc múlva Polonius is jelen van, ugyanaz a Polonius, aki előtt egy perccel előbb még örültnek tetette magát, s egy perc múlva elmond egy olyan darabrészt, amelyet egyetlenegyszer hallott.

Szikossy

Nem törődik vele, hogy Polonius is jelen van. Ez csakugyan érdekes, s ha elmeorvos lenne jelen, akinek be kellene bizonyítania, hogy Hamlet nem örült, akkor legfényesebb bizonyítéka az lenne, hogy az egyszer hallott darabrészletet kívülről elmondja, holott tíz perccel előbb Poloniusszal még össze-vissza beszél. Neken tetszik az a gondolat, hogy a színészek előtt Shakespeare nem komédiáztatja Hamletet. Neken tetszik az a gondolat, hogy a színészek játszani szoktak, ők komédiáznak, de előttük nem. Hamlet, amikor a színészek jelen vannak, mintha egészen őszintévé válnék. Shakespeare szereti a színészeket, szereti Hamletet.

Hamlet itt mintha őszintébb lenne a szokottnál, de nem hiszem, hogy annyira, hogy amikor elmondja azt a verset, amelyről az előbb beszéltem, elsírná magát. Ezt az elsírást ismét egy kis hibának találom, mert amikor a színészkirály öt perccel később elsírja magát, Polonius nagy csodálkozással nézi meg és azt mondja: nini, elváltozott és könny szökött a szemébe. Polonius ezen nem csodálkoznék, ha Hamlet ugyanigy elsírta volna magát. Sajátos különben, hogy a Hamletek közül a rendező-Hamlet ezt a hibát nem követi el. Ugyanigy nem követi el azt a hibát két-három színpadi perc után, amire nyilván ő utasította a másik két Hamletet. /Derűltség./ Nem követi el azt a hibát, hogy annál a szövegnél, "Bánj mindenkivel érdeme szerint, melyikünk kerül el a nagyorópálcát?" - Poloniusra mutatna, mint a másik két Hamlet, mintha arra gondolna, hogy ezt a gonosz embert meg kellene pálcázni, holott a szöveg világosan általánosít. Nem tudom, nem gondol-e itt Shakespeare a stratfordi erdő nagyorófpálcájára, amely őt ide kergette - szerencsére.

A színészeket azután elvezeti Polonius, mégpedig balhátul. Látszik, amint kivezeti őket, a zenekar és a színtársulat többi tagja az árkádok alatt marad.

A színészek következő jelenése az udvarban történik, amikor a színjátékot tartják. Azzal kezdődik, hogy az egyik színész, aki barkóval jött be azt mondja, hogy "Magunk imé s tragédiánk Fölségtek elé borulánk:"

Most akarok emlékeztetni arra, hogy milyen szó nélkül, milyen öntudatosan jöttek be a színészek az udvarba. Azt sem mondták, hogy jónapot és ime, most előáll ugyanazon színészek közül egy és azt mondja, hogy "Magunk imé s tragédiánk - Fölségtek elé borulánk". Valósággal mély alázattal beszél. Most jelmezben van, maszkban van, játszik. Szerettem volna, ha a rendezés kiemeli a színészek magatartásbeli különbségét a privát megjelenésben és a jelmezben.

Már diákkoromban sok keserőséget okozott nekem, amikor Shakespeare-t vagy Molieret olvastam, s láttam tiszteletüket a dinasztia iránt, olvastam azt a talpnyalást a király felé, amelyet a Tartuffe végén az a tiszt végrehajt. Most a Hamlet előadás alatt értettem meg, hogy erre szükség volt, mert nélkül a szerzők nem mondhatták volna el egyéb mondanivalójukat, csak így segíthetett Hamlet abban, hogy helyrezoökkentse a kizökent világot. Szerettem volna, ha a barkós színész merev, kemény és öntudatos, a legöntudatosabb a színészek közt, de amikor a jelmezt felveszi, akkor egészen hajlékonyan és alázatosan viselkedik.

A színészi játék vége felé, sőt a végén Hamlet fogja a színészkirályt és a valódi király elé tölja. Ezt már hibának tekintem. Nem értem, hogyan képzelhető el, hogy Hamlet az általa annyira szeretett színészt, akit annyira becsül, egyszerűen galléron csipje és igen durván a király elé taszítsa, aki erre éktelen üvöltésben tör ki és úgy megy ki a színpadról. Ennek a játéknak minden ellenmond. Először ellentmond az, hogy nincs benne a darabban. Másodszor ellenmond a dráma logikája. Hogyan? Miért ré-

nül meg egyszerre a király attól, hogy a szeme elé tolják a színész királyt, miért lát egyszerre rénképet, hiszen egy félórája játszik előtte, tehát nem gondolhatja, hogy ez az általam megölt király. Különösen hiba, mert egy orditással többre ad alkalmat a darabban. Azt hiszem, ha Shakespeare ezt akarta volna, akkor tovább folytatta volna a történetet, akkor kapnánk egy jelenetet arról, hogy a színészek vágatva menekülnek az udvartól és porosz-lók üldözik őket, mert ilyen felségsértést követtek el, kivégzik őket. Továbbmegyek, ha Shakespeare így írta volna meg, akkor kapnánk még egy monológot arról, hogyan jár az, aki a feudalizmusban nagy urakkal paktál. Ezt már durva hibának tekintem. Shakespeare nem így viszi el a színészeket, hanem minden abgang nélkül, mint ahogy antré nélkül hozta be őket. Shakespeare sok kedves figurája jön be antré nélkül és megy el abgang nélkül, éppen a neki legkedvesebbek. Opheliát sem látjuk meghalni, Lear bolondjára sem emlékezik senki, hogyan és hová ment el.

Nem mondtam el mindent, amit el akartam mondani, de kissé részletesebb analízist akartam adni a színészek jelenetéről. Hosszabb lett volna, ha még Hamletnek a színészekhez intézett oktatását is megfigyelhettem volna, de Polonius ilyenkor mindig öltözködik, s így ezt nem láttam.

Dr. Pap/PS

Mielőtt felszólalásomat megkezdtem, kértém a türelmüket azért, mert nem tudok jól beszélni. Felszólalásommal az volt a szándékom, hogy arra mutassak rá, hogy itt kis hibákat lehet látni egy kiragadott részben is, ezek tehát "szennyek, melyek a műre munka közt tapadnak", tehát célul tűzhetjük ki, hogy olyan előadást csináljunk, ahol nem tapad, vagy sokkal kevesebb szenny tapad a műre.

Engedjék meg, hogy úgy fejezzem be, mint Shakespeare színészei: abgang nélkül. /Derültség és taps./